

MAGYARORSZÁGI AMERIKAI KÖVETEK
MEMOÁRJAI: MIRŐL ÁRULKODNAK
A HIVATALOS ÖNÉLETRAJZOK?¹

A memoár- vagy emlékirat-irodalom igen régi műfaj, de különösen az elmúlt évszázadban tett szert hatalmas népszerűsége. Az emlékek tipikusan időskorban felelevenített és történetyszerűen leírt változata természetesen nem történelemként olvasandó, hanem annak színes és néha anekdotikus kiegészítéseként. Noha a memoárok és önéletrajzok között van különbség (az első pusztán emlékekre és néha rövidebb időintervallumra vonatkozik, a második részlegesen tényekre és dokumentumokra is hagyatkozik egy egész életpálya bemutatásakor), itt egybe vesszük őket, mert mindkettő azonos célt szolgál: a szerző személyes múltjának megismertetését, a saját szemüvegén át. Ugyanakkor mindkettő torzítja a múltat a személyes elfogultság és persze az idő elteltével meggyengült emlékezet miatt. Míg a professzionális történészi munka legtöbb esetben az „igazságot” tárja elénk, addig egy memoár az igazság egyéni felidézését szolgáltatja. Ebből az is következik, hogy mindkettőt érdemes és kell is olvasni, mert sokszor kiegészítik egymást.

Ez a tanulmány egy szelektív csoport hivatalos memoárjait vagy önéletrajzait vizsgálja: a hazánkban az elmúlt közel száz év során szolgált amerikai követek és nagykövetek írásait, akik könyv formában is kiadták visszaemlékezéseiket, amelyekben a Magyarországon töltött hivatali idejükről és az itt szerzett tapasztalataikról, benyomásaikról is beszámolnak. Természetesen nem a történelmi „igazság” nyomába eredünk, sokkal inkább azt kívánjuk bemutatni, hogy egyfelől ezek a néha különböző háttérű, eltérő felkészültségű és más-más korokban idelátogató amerikai diplomaták milyen véleménnyel voltak a vendéglátóikról, és hogy van-e olyan közös szál, amely összeköti ezeket a visszaemlékezéseket. Az itt bemutatott szerzők

¹ A tanulmány szakmai lektora Glant Tibor.

sajnos nem egyforma intenzitással fókuszáltak magyarországi kiküldetésükre emlékirataikban. Volt olyan, aki ennek szentelte az egész kötetet, de mások csak egy fejezetet szántak itt eltöltött éveikre. Mivel a bemutatandó visszaemlékezések három kivételével nem jelentek meg magyarul, így még fontosabbnak érezzük a tanulmány fentebb említett céljainak egy szélesebb olvasóközönség elé tárását, mert abból a régi feltételezésből indulunk ki, hogy mások véleményéből jobban megismerhetjük magunkat.

HARRY HILL BANDHOLTZ (1919–1920) –
AN UNDIPLOMATIC DIARY²

Noha Harry Hill Bandholtz (1864–1925) szoros értelemben nem követ volt, hiszen itteni szolgálata idején az Egyesült Államok és a független Magyarország között a hivatalos diplomáciai kapcsolatfelvétel még nem történt meg, sok szempontból fontos személy volt, és a későbbi követek prototípusának tekinthető. Bandholtz az első világháború után a Szövetségek Közi Katonai Misszió amerikai tábornokaként szolgált hazánkban. A misszió a fegyverszünet rendelkezéseinek betartása és a Tanácsköztársaság bukása utáni román megszállás túlkapasainak megfékezésére érkezett, és négy főből állt: Bandholtz mellett Reginald Gorton (Nagy-Britannia), Jean César Graziani (Franciaország) és Ernesto Mombelli (Olaszország). Bandholtz augusztus 10-én érkezett meg Budapestre, és napra pontosan hat hónappal később távozott.

Bandholtz kötetbe rendezett naplói 1933-ban jelentek meg, és mint a cím is árulkodik, nem klasszikus önéletrajzról vagy memoárról van szó, hanem az említett fél év során írt naplóbejegyzésekről. A napló élő történelmi lenyomat, hiszen friss emlékeket és élményeket örökített meg, amelyeket az idő még nem homályosított el. Ugyan egy napló esetén mindig fennáll a szubjektivitás által keltett torzítás gyanúja, a frissen lejegyzett események többnyire hitelesnek tűnnek. Ettől függetlenül nem szabad a naplóra mint teljesen hiteles történelmi forrásra tekintenünk, hiszen ezek az írások első sorban „a múlt belső átéléséről szólnak” – tehát csakis egy személyes képet

² BANDHOLTZ 1933.

tárnak élénk.³ A kiszínezés, a nagyítás és a tévedés egyaránt része minden leírásnak, még a professzionális történetírásnak is, de mivel a naplókészítő magának jegyzi le a friss történéseket, nem feltételezzük, hogy ezt direkt torzítva teszi. Hiszen e tevékenység lényege a pillanatnyi történelem megőrzése, a naplóbejegyzőnek nem áll szándékában vagy érdekében saját magát becsapni.⁴ Ez a néhány szempont azért is fontos, mert részben a többi, alább bemutatott műre is igaz lesz.

Bandholtz naplóbejegyzései nemcsak a katonai misszió napi munkájáról hagytak hátra fontos történelmi lenyomatot egy amerikai tiszt szemszögéből, hanem egyedi nyelvezetükkel különleges olvasmánnyá is teszik a művet. Valóban igaz rá a „nem diplomatikus” jelző, hiszen lényegre törő, kritikus és számos esetben metsző gúnyt áraszt. Amikor az eseményekről és az azokban részt vevő személyekről ír, a szerző nem fogja vissza érzelmeit, és gyakran lekicsinylő szavakat használ, ami természetesen hozzájárult a könyv piaci sikeréhez is. Mivel a román megszálló erőkkel kapcsolatosan gyakran ír negatív tónusban, a magyar olvasók mindig is rokonszenvvel tekintettek a kötetre. Például a helyi román erők parancsnokát, Gheorge Mărdărescut egy helyen úgy jellemezte, hogy „intelligencia foka megegyezik körülbelül egy elkábult karibuéval”.⁵ Egy román diplomatáról pedig azt írta, „román követ volt Szentpéterváron, amikor a bolsevik hatalom megkezdődött és le is tartóztatták, és soha nem fogom nekik megbocsátani, hogy utána szabadon engedték”.⁶ Miután visszatért egy rövid bukaresti látogatásról, és magával hozott egy tucat sárgadinnyét, elkeseredetten tapasztalta, hogy „a román sárgadinnyék annyira voltak lédúsak, mint egy konzerv zabkása és ízük az értelen sütőtöké. Valójában minden, ami román csak gyenge kiadása a magyar megfelelőjének. Bukarest városa összehasonlítva Budapesttel olyan, mint az ebihal a szivárványos pisztráng mellett.”⁷ Nem csoda, hogy ezek a sorok nagy örömet szereztek a magyar olvasók számára.

³ GYÁNI 1997: 25.

⁴ A témáról lásd PRITZ 2017: 4–6.

⁵ BANDHOLTZ 1933: 20. (Karibu: kanadai rénszarvas.)

⁶ BANDHOLTZ 1933: 30.

⁷ BANDHOLTZ 1933: 82.

Sajnos a magyarokról általánosságban kevesebb frappáns vagy fontos megjegyzése van, így Bandholtz kötete elsősorban abban nyújt segítséget, hogy az itt töltött fél évének történéseit segít rekonstruálni. Érdeemes megemlíteni, hogy 1936-ban a magyarok hálájuk jeléül szobrot állítottak a tábornoknak, amit elsősorban a Nemzeti Múzeum román kifosztásának megakadályozása miatt érdemelt ki.⁸

NICHOLAS ROOSEVELT (1930–1933) –
A FRONT ROW SEAT⁹

Miután 1921 augusztusában az Egyesült Államok és Magyarország különbékét kötött – amelyre azért volt szükség, mert az USA nem volt aláírója a trianoni békeszerződésnek –, a két ország első ízben küldött követeket egymás fővárosába. A harmadik budapesti amerikai követ a politikai ki-nevezett Nicholas Roosevelt volt (1893–1982), a korábbi elnök, Theodore Roosevelt unokaöccse és részben nevelt fia. A harvardi évek után a fiatalember hamar az első világháborús diplomáciában találta magát, majd a párizsi békekonferencia alatt a Coolidge-misszióval néhány napot Magyarországon töltött. Éppen akkor tartózkodott Budapesten, amikor Károlynak átnyújtották a Vix-jegyzéket – ekkor ő is jelen volt –, majd másnap kikiáltották a Tanácsköztársaságot.¹⁰ Karrierje során számos könyvet írt, egyike ezeknek 1953 őszén megjelent önéletrajza.

A memoár címe – *A Front Row Seat* –, amelyet magyarul talán úgy lehet lefordítani, hogy *Az első sorban* vagy *Páholyból figyelve*, állítólag Archibald Coolidge-től származik, aki ezekkel a szavakkal engedte útjára Rooseveltet, amikor 1917 márciusában Európába indult, és arra utalt, hogy a fiatal amerikai közelről fog rengeteg mindent megtapasztalni.¹¹ Mivel a könyv egész addigi életére vonatkozik, így magyarországi tapasztalatai mindössze néhány rövid fejezetre korlátozódnak: 1919-es élményeit 17 oldalon, követi idejét pedig körülbelül 30 oldalon tárgyalja. Érdeemes ezt összehasonlítani féléves

⁸ Erről részletesebben lásd POTÓ 2003: 90–99.

⁹ ROOSEVELT 1953.

¹⁰ Az ezekben a hónapokban írt naplóbejegyzéseit magyarul lásd ROOSEVELT 2019.

¹¹ ROOSEVELT 1953: 101.

kelet-ázsiai útjával az 1920-as évek közepén, amelynek viszont 45 oldalt szentelt. Azonban a rövid fejezetek jelentős hányada nem a magyarokról vagy követi munkájáról szól, sokkal inkább olyan epizódokat mutat be itteni tartózkodásának idejéből, amelyek érzése szerint nagyobb érdeklődésre számíthattak az Egyesült Államokban. A válságban hánykódó országban tapasztaltak helyett Rooseveltt fontosabbnak tartotta elmesélni például Douglas MacArthur tábornok rövid magyarországi látogatását 1932-ben, aki a második világháborúban és a koreai háborúban szinte nemzeti hőssé vált, vagy épp a környező országokban vezető politikusoknál tett látogatásait. Nyilván igaza volt abban, hogy a Benito Mussolinival vagy Edvard Benešsel folytatott beszélgetései jobban érdekelték olvasóit, mint a magyar ügyek az 1930-as évek elején, de ez arra is jól rávilágít, hogy mennyire szelektív módon használja a memoáriródalom a történelmi eseményeket, és azokban hogyan válogat a fontosnak vagy kevésbé hangsúlyosnak vélt epizódok között.

Amikor viszont Rooseveltt a magyarokkal foglalkozott, meglehetősen kritikusan fogalmazott. A korabeli magyar társadalmat félféudálisnak és barbárnak látta, tagjairól pedig úgy vélte, hogy „sok szempontból megtartották keleti vonásaikat: a külsőségek szeretetét, a kaszt és társadalmi helyzet megkérdőjelezhetetlen elfogadását, és kellemetlen igazságok helyetti kellemes színlelést.”¹² Dicsérte a magyar parasztok munkához és élethez való hozzáállását, de mint írta, legtöbbször „olyan körülmények között élt, amelyek nem sokban különböztek a tizenkilencedik századi Oroszországtól”, és ez számára „természetesen a feudalizmus túlélését” jelentette.¹³ Horthyval kapcsolatosan – akit igen nagyra tartott – külön megemlítette vadászat iránti szenvedélyét és a már-már főbiára emlékeztető bolsevik-, illetve a szovjetek iránti gyűlöletét. A követ szerint a kormányzó meg volt győződve arról, hogy a bolsevizmus „a legnagyobb fenyegetést jelentette Magyarországnak és a nyugati világ számára”.¹⁴ Horthy mellett mindössze két magyar előkelőséget dicsért: Teleki Pált és Apponyi Albertet. Mindkettővel viszonylag szoros kapcsolatban volt, és a két nagy műveltségű férfi nagy benyomást tett az amerikaiakra, aki számos információt tőlük szerzett be

¹² ROOSEVELT 1953: 188.

¹³ ROOSEVELT 1953: 189, 190.

¹⁴ ROOSEVELT 1953: 193.

Magyarországról – mindez természetesen részrehajló ismeretekkel gazdagította Rooseveltet. Roosevelt önéletrajzának Magyarországgal kapcsolatos fejezeteiből egy olvasmányos mozaik tárul elénk, de nem kapunk igazi képet követi tevékenységének részleteiről, a szerző ráadásul elhallgatja valódi gondolatai nagy részét, amelyeket annak idején naplóiban rögzített.¹⁵

JOHN F. MONTGOMERY (1933–1941) –
*HUNGARY: THE UNWILLING SATELLITE*¹⁶

Nicholas Rooseveltet egy újabb politikai kinevezett követte, akinek viszont semmilyen diplomáciai előélete sem volt – a posztot a Demokrata Párt és Franklin D. Roosevelt kampányainak támogatása fejében kapta. John F. Montgomery (1878–1954) volt a leghosszabb ideig hazánkban követi posztot betöltő személy, Budapesten volt egészen 1941 tavaszáig, és hivatali ideje alatt megtapasztalhatta, hogy került az ország egyre közelebb a német–olasz tengelyhez. Pontosan e kivételezett helyzet miatt nagyobb figyelem vetült rá, és Frank Tibornak köszönhetően életrajza és magyarországi tevékenysége elég jól ismert.¹⁷ Montgomery kötetbe rendezett visszaemlékezése már csak azért is nagyon fontos mű, mert az egész könyvet ennek a közel nyolc évnék szenteli, részletes adalékokkal szolgálva az 1930-as évek történéseihez, illetve a világháború első szakaszának hazai eseményeihez. Ez a memoár 1947-ben, tehát viszonylag hamar megjelent, és éppen a hidegháború kezdetekor, így természetesen ez valamennyire befolyásolta a szerző hozzáállását.

A könyv címe – *A vonakodó csatlós* – sok mindent elárul arról, mi volt Montgomery véleménye Magyarország külpolitikai lépéseiről.¹⁸ Ezzel félreérthetetlenül arra utalt, hogy a Horthy Miklós vezette Magyarország csak kényszerből állt a németek mellé. Elődeihez és utódaihoz hasonlóan ő is tisztában volt azzal, hogy egy amerikai követ leginkább csak

¹⁵ Az eredeti naplók a Syracuse Egyetemen vannak; egy részük magyarul olvasható: ROOSEVELT 2019.

¹⁶ MONTGOMERY 1947.

¹⁷ FRANK 2002.

¹⁸ Furcsa, hogy a cím magyar fordításában a csatlós szó sokkal erősebb és negatívabb, mint az angol eredeti *satellite*, amely sokkal inkább befolyás alatti országot jelöl.

a megfigyelő szerepét töltheti be, akinek elsődleges feladata az amerikai érdekek képviselése és védelme, és legfeljebb közvetett módon tud hatást elérni a fogadóországban.¹⁹

Montgomery könyve sok szempontból Horthy Miklós kormányzó és rendszerének politikai felmentését sugallja. Amikor Horthy vezetői képességeit összegezte, a volt követ igen pozitívan nyilatkozott. „Nem volt ragyogó elme”, írta, de kiemelte, hogy józan eszű volt, mindemellett „erős hazafiság, becsületesség és tisztesség jellemezte. Senki sem tagadhatja hitelt érdemlően, hogy a maga hatalmának korlátai és a saját elvei szerint a legjobbat tette.”²⁰ Ehhez kapcsolódó szintén apologetikus szempont, hogy Montgomery teljesen átvette a „Magyarország a Nyugat védőbástyája” tézist, és későbbi politikai narratívát idéz, amikor úgy ír, a magyar erőfeszítéseknek „a Nyugat nagymértékben köszönheti a biztonságát, sajnos, anélkül, hogy elismerné tartozását vele szemben”.²¹ Ugyanebbe a keretbe helyezte a magyar arisztokrácia és liberális polgárság nagy részének németellenességét és angolszász orientációját, különösen a világháború alatt. Elítélte azt a nyugati hozzáállást, amiért a magyarok „nem kaptak bátorítást a demokráciáktól. Mi nem ígértünk nekik semmit – mi csak fenyegetődtünk. Ők mégis bátor szívvel és nagy politikai bölcsességgel ragaszkodtak ahhoz a hagyományhoz, hogy a Nyugat keresztény civilizációjához tartoznak.”²² Ezzel párhuzamosan kiemelte – ellentétben szinte minden más, a két világháború közt szolgált követtársával –, hogy Magyarország nem volt feudális jellegű állam, és ennek egy egész fejezetet szentelt a memoárban.

Magyarország nemzetközi helyzetére gyakorlatilag a később elhíresült mozgástér-kényszerpálya modellt alkalmazta, amit úgy jellemezett, hogy az ember, ha „az éjszaka sötétjében egy tagbaszakadt rabló pisztolyt szegezve rá, »pénzt vagy életet« kiáltással tör rá, akkor megérti az olyan kis országok helyzetét, mint Magyarország.”²³

¹⁹ MONTGOMERY 1947: 116–117.

²⁰ MONTGOMERY 1993: 39.

²¹ MONTGOMERY 1993: 18.

²² MONTGOMERY 1993: 21.

²³ MONTGOMERY 1993: 87. A mozgástér-kényszerpálya téziséhez lásd RÁNKI 1984: 11–46.

Montgomery visszaemlékezéseinek egyik legmegdöbbentőbb állítása a következő: „vallási és faji kérdésekben sokkal liberálisabb volt, mint bármely más ország, amelyet jól ismerek.”²⁴ Ez a kijelentés leginkább annak fényében különös, hogy hivatali ideje alatt a magyar zsidóságot már súlyos jogfosztó törvények sújtották. Ezt a véleményt szintén a Horthy-korszak rehabilitálására irányuló törekvésként értelmezhetjük. Tény, hogy a náci Németországban tapasztalt faji alapú elnyomás nem volt jelen Magyarországon, de a zsidóellenes politika igen, hiszen nem német nyomásra szavazták meg az első két zsidótörvényt még Montgomery hivatali ideje alatt, arról nem is beszélve, hogy az 1920-as *numerus clausus*sal a magyar állam már precedenst is teremtett zsidó kisebbségének hátrányos jogi megkülönböztetésére. Tehát míg Nicholas Roosevelt – néha már-már romantikus elemekkel tűzdelt – negatív leírást adott, addig John F. Montgomery a másik irányban volt elfogult, és inkább magasztalta a magyar politikai rendszert és azok irányítóit. A második világháború után mindez természetesen megváltozott, mert a következő majd fél évszázad politikáját és diplomáciáját a hidegháborús gondolkodás határozta meg.

Noha Nathaniel P. Davis (1949–1951) karrierdiplomata is kiadta Magyarországra vonatkozó visszaemlékezéseit, a kötetet nem sikerült megszerezni, így sajnos e tanulmánynak ez nem lehet része.²⁵ Annyit viszont Bognár Szabina és Péterfi András cikke – amely Davis magyarországi követi működése alatt írt naplóit vizsgálja – alapján megállapítható, hogy a szinte befagyott kapcsolatok mélypontjának volt ez az időszaka, és Davis naplóbejegyzéseiből „egyértelműen kitűnik, hogy elfogadja, országa képviselőjében semmiképp nem alakítója az itteni történéseknek. Tevékenysége tulajdonképpen a diplomáciai kapcsolat fenntartására szorítkozott.”²⁶ Követi idejének legfontosabb eseménye Robert Vogeler 1951-es letartóztatása, majd elítélése, illetve az ügy diplomáciai megoldása volt.²⁷

²⁴ MONTGOMERY 1947: 90.

²⁵ DAVIS 1967.

²⁶ BOGNÁR 2014: 271.

²⁷ Erről lásd MANCHESTER 2024.

MARTIN J. HILLENBRAND (1967–1969) –
FRAGMENTS OF OUR TIME:
*MEMOIRS OF A DIPLOMAT*²⁸

Martin Joseph Hillenbrand (1915–2005) volt az első amerikai nagykövet a két ország között. A magyarországi követséget 1966 őszén „léptették elő” nagykövetséggé, és mivel előtte 10 éven át csak ügyvivői szinten képviselte az USA magát, ez mindenképpen jelentős diplomáciai fordulat volt, és egyértelműen a kétoldalú viszonyok jobbra fordulását jelezte. Önéletrajzát 1998-ban adták ki, amelyben egy fél fejezetet (22 oldal) szentel magyarországi nagyköveti emlékeinek és tapasztalatainak.

Az 1960-as évek végére a hidegháború legrosszabb napjai – és ezzel a magyar–amerikai diplomáciai kapcsolatok legsötétebb időszaka – már messze voltak. A két ország között ekkorra egyfajta visszafogott együttműködés alakult ki, amelyet természetesen továbbra is az ellentétes ideológiai táborokhoz való tartozás határozott meg. A magyarországi liberalizáció nyilvánvalóan tetszett Washingtonnak, és a képviseleti viszony feljavítása követségről nagykövetségre egyértelműen jelezte, hogy mindkét ország a kor politikai viszonyainak megfelelően ugyan, de azon belül a legmagasabb szinten kíván kapcsolatot tartani, mert érdekei ezt kívánják meg. Ennek ellenére nem szabad azt hinni, hogy varázsütésre baráti lett a viszony Budapest és Washington között, de a korábbi hideg, sokszor ellenséges magatartás (mint például a Vogeler-ügy) már a múlté volt. A tapasztalt Hillenbrand Magyarországra küldése is azt a célt szolgálta, hogy egy rutinos diplomata majd képes lesz jól egyengetni a két oldal esetleges feszültségeit, amelyekből azért természetesen akadt néhány, és amelyekről a nagykövet memoárjában is beszámolt.

Hillenbrand visszaemlékezéseiben az itt töltött kevesebb mint másfél év alatt a legfőbb fejtörést Mindszenty bíboros okozta, de már ez is a korábbi gondok árnyéka volt csupán. Noha a nagykövet érkezésekor erős volt abbéli félelme, hogy a diplomáciai kapcsolatok felértékelése miatt a bíboros – aki igen jól ismert volt makacsságáról – tiltakozásképpen elhagyja a Szabadság

²⁸ HILLENBRAND 1998.

téri épületet, és ezzel kalamajkát okoz, Mindszenty végül tudomásul vette a változásokat, és a vele való együttlét „mindenféle komoly dráma nélkül” zajlott, és az újdonsült nagykövet mindvégig normális viszonyt ápolt a vendégével.²⁹ Ami sokkal komolyabb esemény volt, és amire a két országon túl az egész hidegháborús világ odafigyelt, az a prágai tavasz, illetve annak eltiprása volt. A memoár jól illusztrálja, hogy Magyarországon a csehszlovák reformkísérletek az emberarcú szocializmus megteremtésére pozitív, míg azok erőskezű elfojtása negatív érzéseket váltott ki a hivatalos és a magánszférában egyaránt.³⁰ Természetesen a prágai tavasz oroszos megoldása nem segítette elő a két politikai tömb közötti közeledést, mint ahogy a vietnámi háború sem. Ez utóbbi Hillenbrand idején leginkább a nagykövetség épülete előtt megrendezett „spontán” tüntetések formájában jelentkezett, ami „a kommunista Magyarország más vonásaihoz hasonlóan a mesterséges és hamis vonalat hozta felszínre”.³¹

Hillenbrand visszaemlékezéseinek legérdekesebb része az, amikor mérleget von itteni tapasztalatairól, munkájáról és a magyarokról. Ebben megállapítja, hogy egy amerikai diplomata a kommunista kelet-európai országokban nem tud csodát tenni; el kell fogadni a realitásokat és az adott környezetben megpróbálni a lehető legjobban ápolni a kétoldalú kapcsolatokat úgy, hogy az amerikai érdekek minél kevésbé sérüljenek. A magyarországi kommunista rendszerben a marxista–leninista ideológiát kiüresedettnek találta, és úgy látta, „alapvetően egy megmerevedett hatalmi struktúra létezett, amelyen belül a vezető réteg élvezhette azokat a luxuskörülményeket és illetéktelen vagyont, amelyet a társadalom többségétől megtagadtak”.³² A legizgalmasabb rész mégis az, amikor a magyar jellemet próbálja leírni. Hillenbrand megfigyelései alapján úgy látta, a magyar „egy zavaros keveréke a túlradó romantikának és a szomorú realizmusnak”, „érzelmes és alapvetően szomorú nép”.³³ Ezt részben a viharos múltnak, az elszigetelt nyelvnek és a kietlen pusztának tudta be, és szintén visszatükröződni látta

²⁹ HILLENBRAND 1998: 256.

³⁰ HILLENBRAND 1998: 258–260.

³¹ HILLENBRAND 1998: 262.

³² HILLENBRAND 1998: 262–263.

³³ HILLENBRAND 1998: 265.

azt a magyar zenében és irodalomban. Reflektált arra is, hogy a szocialista tömbön belül itt volt a legjobb ételmisszer-ellátás, és „Budapestet joggal ismerték mint Kelet-Európa Párizsát”, de gyorsan hozzátette, hogy nem szabad részletes összehasonlítást végezni a két főváros között.³⁴

ALFRED PUHAN (1969–1973) –
*THE CARDINAL IN THE CHANCERY
AND OTHER RECOLLECTIONS*³⁵

Martin J. Hillenbrandot egy újabb karrierdiplomata követte, aki sok szempontból hasonló viszonyok és megörökölt problémák között töltötte itt nagyköveti éveit. Alfred Puhan (1913–2005) hivatalos külügyi emberként érkezett Magyarországra Richard Nixon elnöksége alatt, és szokatlanul hosszú időt, négy esztendőt töltött Budapesten mint nagykövet. Míg Davis idején a Vogeler-ügy volt a legfontosabb, a kétoldalú kapcsolatokat érintő esemény, Puhan esetében Mindszenty József bíboros problémája volt a meghatározó, aki 1956 ősze óta élt az amerikai követség, majd nagykövetség épületében, amely hivatalosan menedékhelynek számított; végül 1971 szeptemberében távozott Ausztriába.³⁶ Puhan könyvének is csak egy része szól magyarországi tapasztalatairól – két fejezet –, és mindjárt az előszóban leszögezi, hogy könyve megírásában csak emlékeire támaszkodott, így a szöveg „kétségtől tartalmaz tévedéseket”.³⁷

A Magyarországról szóló első rövid fejezet az első közel két év benyomásait rögzíti. Noha a kezdet nehéz volt (a magyar kormány például – a kelet-európai szocialista tömb országaiból egyedüliként – nem engedélyezte, hogy a Holdról visszatért amerikai űrhajósok világkörüli turnéjuk során Magyarországra látogassanak), később enyhült a légkör, és elsősorban kulturális téren (mozifilmek, zene) erősödtek a kapcsolatok. Idetartozik egy érdekes anekdota, amelyet Puhan megemlít. Egy veszprémi kirándulás alkalmával az emberek odagyültek fehér Lincoln gépkocsija köré, és nyíltan

³⁴ HILLENBRAND 1998: 266.

³⁵ PUHAN 1990.

³⁶ Mindszentynek a követségen töltött éveiről lásd DEÁK 2021.

³⁷ PUHAN 1990: ix.

megcsodálták a nagykövet autóját.³⁸ Ez emlékeztet a világháborúban utolsónak itt szolgáló amerikai követ, Herbert C. Pell élményére, akinek Buick kocsját állták körül az emberek Budapest utcáin 1941-ben, és simogatták, mint egy lovat.³⁹ Az amerikai autók szimbólumnak számítottak: az Egyesült Államok fejlett technológiáját és gazdagságát közvetítették a magyarok felé.

A második és sokkal hosszabb fejezet – amely egyébként az egész memoár leghosszabb fejezete – a Mindszenty-történet lezárásáról szól, hiszen tizenöt év ott-tartózkodás után a bíboros elhagyta az addig számára menedékhelyként funkcionáló és immár nagykövetségi épületet. A könyv címe is az, hogy *A bíboros a nagyköveti irodában és egyéb visszaemlékezések*, ami azt sugallja, hogy Puhán ezt az epizódot gondolta a legkiemelkedőbbnek szakmai múltjából. Részletesen leírja, hogyan vezetett a minden fél számára kellemetlen helyzet diplomáciai passzivitásból energikus lépésekhez, és hogy 1971 tavaszától hogyan gyorsultak fel a tárgyalások az érintett felek között: Magyarország, az Egyesült Államok, a Vatikán és természetesen Mindszenty maga, aki végig makacs volt, és sokszor megváltoztatta korábbi álláspontját, így bőven okozott fejtörést mind a nagykövetnek, mind a tárgyalásokban részt vevő különböző feleknek. Puhán úgy értékelte, hogy a bíboros 1971. szeptember 28-i távozása a nagykövetségről és Ausztriába utazása „elmozdította az utolsó és legfontosabb akadályát annak, hogy a Magyarországgal való viszonyunkat javítsuk”.⁴⁰ Természetesen ehhez kellett a két szuperhatalom közti enyhülő viszony is, illetve a magyarországi liberalizáció, de a megfigyelés ettől még helyénvaló.

Az viszont fájdalmas, hogy az utolsó két évről Puhán kevesebb, mint négy rövid oldalt írt, mintha akkor szinte semmi sem történt volna, leszámítva William P. Rogers amerikai külügyminiszter 1972-es budapesti látogatását. Emellett van néhány zavaró elírás is a szövegben. Hogy helységneveket, mint Veszprém, rosszul betűztek le, elfogadható, de Rákosi Mátyás nevét kétszer is durván elírták – és két különböző módon! Egyszer mint „Rákoczi”

³⁸ PUHÁN 1990: 179.

³⁹ PETERECZ 2011: 142.

⁴⁰ PUHÁN 1990: 215.

tűnik fel, tehát az egykori fejedelemmel keverte össze vagy a szerző, vagy a szöveg szerkesztője, egyszer pedig „Rákocsi” néven fut.⁴¹

A kétoldalú kapcsolatok normalizálódásában mindenképpen szerepe volt Puhannak, ami megint csak a szélesebb értelemben vett amerikai külpolitika lecsapódása volt, amikor is kifejezetten keresték a kapcsolatot a szovjet csatlósállamokkal a „fellazítás” külpolitikájának szellemében. A kisebb buktatók ellenére mind diplomáciai, mind pénzügyi területen előrelépések történtek, amelyek mintegy megágyaztak a Szent Korona hazahozatala ügyének.

PHILIP M. KAISER (1977–1980) –

JOURNEYING FAR AND WIDE.

A POLITICAL AND DIPLOMATIC MEMOIR⁴²

Philip M. Kaiser (1913–2007) 1977-ben politikai kinevezettként megkapta a magyarországi nagyköveti kiküldetést, és majdnem három évet töltött itt. Egy bő évtizeddel később jelent meg memoárja, amelyben csupán egy fejezetet szentel magyarországi éveinek. Ennek a két ország kapcsolata szempontjából is kiemelkedő pillanata a Szent Korona hazaérkezése volt az Egyesült Államokból.

Az 1970-es évek nagy részére a *détente*, azaz az enyhülés volt jellemző. A szovjet tömb országai gazdaságilag mind igen rogyadozó helyzetben voltak, amit az Egyesült Államok kereskedelmi nyomással is fokozni akart, mindamellett a kulturális fronton is gyengíteni próbálta a szovjet hegemoniát. Borhi László szerint az „1976–1978 közötti időszak – az előző évekkel ellentétben – a magyar–amerikai kapcsolatok *addigi legsikeresebb korszaka* lett”, amiben szerepet játszott, hogy az „amerikaiak számára a belső átalakulás mintaállama az 1970-es évek második felére Magyarország lett”.⁴³ Ebben a politikai miliőben érkezett meg Kaiser Magyarországra, és kezdte meg nagyköveti tevékenységét 1977 augusztusában. Fontos megjegyezni, hogy előtte majd tizenhat hónapon át nem volt amerikai nagykövet Budapesten, így a kétoldalú kapcsolatok szempontjából roppant fontos volt Kaiser

⁴¹ PUHAN 1990: 175, 188.

⁴² KAISER 1992.

⁴³ BORHI 2015: 340, 181. Kiemelés az eredetiben.

hivatalba lépése. Kaiser úgy érezte, hogy megérkezésekor „egy aktív és kreatív nagyköveti szolgálat lehetősége ígértesnek tűnt”.⁴⁴

Kaiser nagykövet emlékirataiban elsősorban a Szent Korona visszaadásának körülményeiről írt.⁴⁵ Ha leszámítjuk a fejezet elején és végén olvasható történelmi összefoglalókat, akkor a Magyarországon töltött idejéről írt 26 oldalból 16 erről a témáról szól, ami szintén jelzi annak fontosságát. A koronát a második világháború legvégén menekítették ki a koronaőrök, és adták át az amerikai hadseregnek megőrzésre. Nyolc év németországi tárolás után átszállították az Egyesült Államokba, és Fort Knoxba került (ahol az amerikai aranytartalékot is őrzik). Washington a hidegháborús feszültségek miatt egészen 1978-ig megtagadta a Szent Korona visszaszolgáltatását. Végül Jimmy Carter elnökké választásával érett meg a helyzet a tényleges lépésekre. A magyarok korábbi stratégiájukat megváltoztatva aláírták a húsz éve húzódó műszaki, tudományos, oktatási és kulturális csereegyezményt, ami kimondva-kimondatlanul előfeltétele volt a korona visszaadásának. Az amerikai fél feltételnek szabta, hogy Kádár János nem vehet részt az átadási ceremónián, míg az Egyesült Államokat Cyrus Vance külügyminiszter képviselte, tehát Carter elnök nem volt hajlandó ezért Magyarországra utazni. Ez egyértelműen jelezte, hogy az amerikai fél diktálta a feltételeket, és noha a klenódiumok átadása a normalizációs folyamat fontos lépése volt, a két ország viszonya nem vált baráttivá. Az amerikaiak hangsúlyozták, hogy nem a kommunista kormányzatnak, hanem a magyar népnek adják vissza a koronázási ékszereket.⁴⁶

Kaiser emellett kitért amerikai katolikus eminenciák, majd Billy Graham baptista lelkész 1977-es látogatására, a zsidó hitközség szabad vallásgyakorlására és majdnem akadálytalan kivándorlására Izraelbe, ami mind a Magyarországon tapasztalható szabad (abb) hitélet bizonyítékaként jelent meg. Ez azonban nem jelentette azt, hogy ne látta volna tisztán: Budapest továbbra is Moszkva iránymutatásait követi, és ezen a szoros függőségen a javuló magyar–amerikai viszony sem képes változtatni.

⁴⁴ KAISER 1992: 270.

⁴⁵ KAISER 1992: 270–275, 280–291.

⁴⁶ A Szent Korona kalandos történetét legrészletesebben Glant Tibor dolgozta fel. GLANT 2018.

Kasier viszonylag hosszabban számolt be Kádár Jánossal folytatott megbeszéléséről is még a korona átadása előtt. Ebből a Kádár-képből egy pragmatikus, a humort sem nélkülöző politikus arcképe rajzolódik ki, aki a reformokat kívánta megvalósítani.⁴⁷

Sajnos Kaiser nem írt a magyarokról szerzett tapasztalatairól és véleményéről. Mindössze egyetlen mondatral foglalta össze ezzel kapcsolatos emlékeit: [F]eleségemmel élveztük a Budapestre való költözést. Azonnal megkedveltük a magyarokat, és az irányukba érzett megbecsülésünk csak nőtt hároméves ottlétünk alatt.”⁴⁸ Ettől függetlenül történelmi pillanatban volt hazánkban diplomata, és munkájával szervesen hozzájárult a két ország közti kapcsolatok erősödéséhez.

ROBIE MARCUS HOOKER PALMER (1986–1990)⁴⁹

Robie Marcus Hooker Palmer (1941–2013) személyében nem csupán egy tapasztalt karrierdiplomata érkezett Budapestre, hanem olyasvalaki is, aki behatóan ismerte a szocialista tömb belső viszonyait. Palmer megérkezése idején már egyértelműen mutatkoztak az enyhülés jelei. Mihail Gorbacsov új szemlélete, valamint a Ronald Reagannel való rendszeres párbeszéde pozitív hatást gyakorolt a szocialista tábor többi államának belpolitikai viszonyaira is. Magyarországon megjelentek a Soros György által finanszírozott különböző, szintén a rendszert puhító alapítványok, egyre több amerikai filmet mutattak be a mozik, és a cenzúra is nagyobb önmérsékletet tanúsított.

Palmer könyve tulajdonképpen módszertani útmutatóként szolgál ahhoz, miként lehet elősegíteni a demokratikus átmenetet az elnyomó rezsimekben. Hangsúlyozza, hogy ezt a feladatot nem vákuumban kell elvégezni: a hatalmon lévő diktátorokkal is dialógust kell folytatni, és megpróbálni velük különböző módon érzékeltetni, hogy nemcsak a nemzetük, de valójában ők is előnyt kovácsolhatnak egy demokratikus és békés politikai rendszerbe való átmenetből.

⁴⁷ KAISER 1992: 287–290.

⁴⁸ KAISER 1992: 275.

⁴⁹ PALMER 2003.

Palmer 1986 nyarától tartózkodott Magyarországon, és nagyköveti pozíciójához képest igen aktívan vett részt az egyre markánsabban kibontakozó ellenzék támogatásában. Nyíltan mutatkozott ellenzéki figurákkal, feltűnt jelentős tömegrendezvényeken (elmaradhatatlan csokornyakkendőjében), mint például az 1989. március 15-i ellenzéki tüntetésen, vagy Nagy Imre újratemetésén ugyanabban az évben június 16-án, és természetesen próbálta előtérbe helyezni a frissen alakult ellenzéki pártokat, például a Fideszt George H. W. Bush magyarországi látogatásakor (1989. július 11–13.). Utóbbi azért volt szimbolikus esemény, mert Bush volt az első amerikai elnök, aki hivatali idejében Magyarországra látogatott. Másrészt Palmer a pártapparátus vezetőivel folytatott eszmecsereiben, teniszmérkőzése során (a golfot ekkoriban még nem honosították újra Magyarországon), utána pedig az evés-ivások alatt próbálta keresni a közös hangot.⁵⁰ Nagykövetségként Budapesten próbálta „alkalmazni azt az alaptételt, hogy a zsarnokság tengerében egy demokratikus nagykövetség a szabadság szigete kell hogy legyen, mindamellettt hogy szilárd és nem mindig finomkodó a változások előmozdítása érdekében.”⁵¹

Palmer valóban aktív volt itt töltött ideje alatt. Elvitte Grósz Károlyt egy amerikai körútra (1988. július 19–30.), amely nyomán Grósz „kezdte megérteni, hogy futóhomokon jár. A harci kedve kezdett elpárologni. Olyan kapcsolatot alakítottam ki vele, ami azt gondolom, hogy szerény, de mindazonáltal hasznos szerepet játszott a békés átmenet biztosításában, amikor megfelelő nyomást sikerült ráhelyezni.”⁵² Grósz egyébként állítólag elég borúsán látta az átmenetet. Palmerrel való egyik beszélgetése alkalmával kimutatott az irodája ablakán, és megosztotta félelmét az amerikai nagykövettel: „Arra a lámpavasra fognak fellógnai.”⁵³

Emellett számos turbulens esemény kísérte az átmenet éveit és a szocializmus hanyatlását, s mindebben Palmer nagykövet szívesen vállalt kisebb-nagyobb szerepet. Ilyen volt többek között a keletnémet turisták

⁵⁰ PALMER 2003: 103.

⁵¹ PALMER 2003: xviii.

⁵² PALMER 2003: 103.

⁵³ PALMER 2003: 104.

Ausztriába engedése, az amerikai popkultúra és fogyasztói társadalom bizonyos jelképeinek Magyarországon való elterjesztése (például az angol nyelv tanításának propagálása anyanyelvi tanárok ideutaztatásával a Békehadtesten keresztül, a McDonald's első éttermének megnyitása 1988 áprilisában, a pózolás a követség előtt Miki egér és Donald kacsa társágában, sőt, a diplomáciában szokatlan módon még a Miss Magyarország 1989-es versenyének zsűrijében is helyet kapott).⁵⁴

Magyarországon töltött bő hároméves nagyköveti tevékenységét és tapasztalatait ennek a demokratikus tézisnek a fényében osztja meg az olvasóval, de sajnos igen keveset – mindössze néhány oldalt – olvashatunk ezekről a nyilván fontos szempontokról és lépésekről. A lényegi epizódokat csak felvázolja és egykori, Amerikában vagy Franciaországban megjelent cikkeket másol be, és ezek hivatottak elmesélni a történetet. Ezenkívül – tehát azt leszámítva, hogyan viszonyult a magyar politikai vezetéshez és az ellenzék egyes csoportjaihoz – gyakorlatilag semmit nem tudunk meg arról, mit csinált itt, mit gondolt a magyarokról, és milyen benyomásokkal távozott, noha Montgomery óta ő volt az első amerikai diplomata hazánkban, aki valóban történelmi pillanatban képviselte az Egyesült Államokat. Ennek legfényesebb bizonyítéka, hogy távozása után 10 héttel tartották Magyarországon az első nyílt és szabad választásokat, amivel a rendszerváltás érdemben is megtörtént.

DONALD M. BLINKEN (1994–1997) –
VERA AND THE AMBASSADOR:
SCAPE AND RETURN⁵⁵

Donald Mayer Blinken (1925–2022) politikai jelölt volt, aki abban az időszakban volt nagykövet Magyarországon, amikor a demokratikus átalakulás már nagyjából befejeződött, ahogy ezt a Blinken megbízólevelének átadását követő hónapban lezajlott parlamenti választások visszaigazolták.

⁵⁴ PALMER 2003: 142.

⁵⁵ BLINKEN–BLINKEN 2009.

Ez nem jelentette azt, hogy az ország nyugati típusú virágzó kapitalista demokráciává vált volna, és ez a Blinken házaspár számára is világos volt. Ez elsősorban gazdasági és kereskedelmi vonatkozásban jelentkezett, ugyanis a magyar életszínvonal folyamatosan romlott: magas volt a munkanélküliség és az államadósság, az infláció az egekben, a gazdaság szerkezetének elavult jellege miatt – a vállalatok nagy része még mindig állami kézben volt – nem volt versenyképes a világkereskedelemben való sikeres termeléshez. A Clinton-adminisztráció kitűzött globális célja a kereskedelmi kapcsolatokon keresztüli demokratikus bővítés volt, és Magyarországra küldött nagykövetének is ezt a tervet kellett megpróbálnia minél nagyobb mértékben támogatni.

Blinken többször is tárgyalt Horn Gyula akkori szocialista miniszterelnökkel. Elbeszélése szerint próbálta meggyőzni Hornt a magyar gazdaságszerkezet megváltoztatásának szükségességéről. A nagykövet úgy jellemezte Hornt, mint aki „nagyon érdekes és komplex” személyiség, „óvatos, személytelen és gyakorlatias, és aki nem próbált meg személyes bizalmat kiépíteni”.⁵⁶ Viszont ezt kiegészítette azzal, hogy ezen hiányosság ellenére Horn „éles elmével és nagyon gyakorlatias érzékkel” rendelkezett, amikor Magyarország érdekeinek előmozdításáról volt szó.⁵⁷ Összegzésében úgy értékelte Hornnak a részben amerikai unszólásra tett lépéseit (ennek része volt Horn 1995. júniusi amerikai útja is), hogy azok a miniszterelnök „fegyelmzett és messzire mutató kezdeményezéseinek Magyarország vezetőjeként legszebb pillanatát jelentették. Bátorságot mutatott, amikor új gazdaságpolitikát alkalmazott, ami rövid távon nélkülözést hozott a magyar embereknek, így aláásta népszerűségét és egy újrávalásztás lehetőségét.”⁵⁸

A külpolitikai dimenzióban a Békepartnerség (Partnership for Peace) – amelyet hivatalosan 1994 januárjában indítottak útjára – volt a szinte mindent meghatározó kerete a kétoldalú kapcsolatoknak. A program a megváltozott kelet-európai térségben a biztonság és a stabilitás növelését szolgálta,

⁵⁶ BLINKEN–BLINKEN 2009: 205, 171.

⁵⁷ BLINKEN–BLINKEN 2009: 172.

⁵⁸ BLINKEN–BLINKEN 2009: 209.

és az 1990-es évek közepén tulajdonképpen Magyarország (Lengyelországgal és a Cseh Köztársasággal együtt) felkészítését jelentette egy esetleges NATO-tagságra, amihez meghatározott politikai és katonai előfeltételeknek kellett megfelelni. Ezek sikeres teljesítése fényében még a Blinken elutazása előtti hónapokban, 1997 nyarán megérkezett a hivatalos felkérés a csatlakozásra, amely 1999-ben meg is történt.⁵⁹ A másik fontos biztonságpolitikai kihívást a délszláv válság okozta, amely pont Blinken magyarországi szolgálata alatt érte el tetőpontját, s amelyet végül a daytoni békeszerződés zárt le 1995 decemberében. Földrajzi fekvése miatt Magyarországnak kulcsszerep jutott a katonai logisztika szempontjából (a Taszáron felállított IFOR-erők bázisa), és ez természetesen a jövőbeni NATO-tagság szempontjából is fontos volt. Nagyköveti idejének utolsó mozzanata a magyarországi népszavazás volt a NATO-hoz való csatlakozás ügyében. Ez Blinken egyik szívügye volt, sok energiát fektetett bele, és aktívan kampányolt az „igen” szavazatok mellett az utolsó hetekben is.⁶⁰ A sikeres, a NATO-csatlakozás irányába mutató külpolitikai fordulat jelentette Donald Blinken nagykövet magyarországi szolgálatának legfőbb sikerét. Blinken memoárjában számos apró és a két ország kapcsolatát illetően szinte jelentéktelennek tűnő információt osztott meg az olvasóval, mégpedig olvasmányos formában, színesen. Két, talán legfontosabb megfigyelése mintegy visszautal a két világháború közt szolgált követek észrevételeire. Egyfelől úgy találta, hogy a demokratikus átmenet éveiben „az amerikai nagykövetet tartották diplomáciai szempontból a legfontosabbnak az országban, és leszámítva a magyar köztársasági és miniszterelnököt, valószínűleg a legbefolyásosabb egyénnek az egész országban”.⁶¹ Másik meglátása fájó lehet a magyaroknak, de reális megfigyelés, miszerint a térség szakértőit leszámítva „Magyarország nem váltott ki nagy érdeklődést Washingtonban”.⁶² Érdekességként megemlítjük, hogy fia, Antony Blinken Joe Biden külügyminisztere volt (2021–2025).

⁵⁹ A Békepartnerség történetéről lásd SIPOSNÉ 2014: 21–58.

⁶⁰ BLINKEN–BLINKEN 2009: 274–277.

⁶¹ BLINKEN–BLINKEN 2009: 89.

⁶² BLINKEN–BLINKEN 2009: 184.

ELENI TSAKOPOULOS KOUNALAKIS (2010–2013) ⁶³

Eleni Tsakopoulos Kounalakis (1966–) 2010 legelejétől három és fél évet szolgált Magyarországon Barack Obama politikai kinevezettjeként. Kounalakis memoárja betekintést enged egy amerikai nagykövet napi rutinjába, amelyet sok színes, személyes történet, életképek gazdagítanak. Két kulcsfontosságú témát érint a magyar–amerikai viszonyt illetően. Elsőként azt tárgyalja, hogy Magyarország a rendszerváltást, illetve a NATO-tagság elnyerését követően is megőrizte megbízható partneri státuszát: az afganisztáni missziók kérdése például Obama elnök fő prioritása volt, s ezen a területen a magyar fél igen megbízható partnernek bizonyult. A másik, ami nagyobb hangsúlyt kap, az a 2010-es választásokon elsőprő győzelmet arató Fidesz–KDNP által elindított földcsuszamlás és az ország politikai átalakítása. Ez utóbbit a demokrata vezetésű amerikai politika nem nézte jó szemmel, és a törekeny magyar demokrácia visszanyeséseként értékelte. A követi memoár alapján számtalan esetben próbáltak jelzésértékű gesztusokat vagy konkrét panaszokat megfogalmazni Magyarországon új alkotmányával és az egyes törvényekkel kapcsolatosan, de eredményeket nem értek el. Kounalakis emellett kitért a szélsőjobboldal – elsősorban a Jobbik – térnyerésére, valamint az antiszemitizmus jelenségére, amely véleménye szerint ebben az időszakban felerősödött.

Vannak azonban az amerikai külpolitikára – és emiatt a magyar–amerikai kétoldalú kapcsolatokra – vonatkozó megállapításai is, amelyeket érdemes felidézni, mert nem pillanatnyi, hanem hosszú távon érvényes igazságok. Például Magyarország és más közép-európai országok ekkor már egy ideje a NATO és az Európai Unió tagjai voltak, így kikerültek Washington fókuszából.⁶⁴ De idetartozik az is, hogy az Egyesült Államoknak globális felelőssége, kötelezettségei és feladatai vannak, és ezekre koncentrálnak, míg a helyi ügyek csak globális érdekeibe illeszkedően foglalkoztatják. Tehát amikor például Magyarország és szomszédai viszonyáról volt szó, Kounalakis mindig hangsúlyozta, hogy ezt a két félnek kell rendeznie, nem azt várni, hogy az USA majd döntőbíróként lép fel. Szintén az volt az amerikai megközelítés, hogy belügyekbe nem szólnak bele, mert minden országnak magának kell megtalálnia a boldoguláshoz vezető utat.

⁶³ KOUNALAKIS 2015.

⁶⁴ KOUNALAKIS 2015: 73.

A 2010-es választások kétharmados többséget biztosítottak a Fidesz–KDNP-koalíciónak, és a felhatalmazással élve az Orbán-kormány nekikezdedt egy új rendszer kiépítésének, amelynek alapja az új alkotmány, vagyis az alaptörvény lett. Az amerikai nagykövet és beosztottai gyakran úgy érezték, hogy az új törvények miatt Magyarországon egyre inkább lazul a demokrácia egyik legfontosabb ismérvének tekintett alkotmányos kontrollrendszer. Ezt súlyosbította az a megfigyelés, hogy a civil társadalom és annak a politikában játszott szerepe igen limitált volt, és csakúgy, mint a térség kormányai, gyakran az amerikaiaktól várták a megváltást ahelyett, hogy sarkukra állva harcoltak volna vélt igazukért.

Orbán Viktorral való legelső találkozásukkor – tehát még a tavaszi választások előtt – a frissen érkezett nagykövet szerint Orbán viselkedése „nem megfelelő és váratlan volt”, és meghatározta későbbi viszonyukat.⁶⁵ Kounalakis fő kifogása az volt, hogy a miniszterelnök-jelölt az udvariassági látogatást egy politikai beszéd megtartásával kötötte össze. Miután Orbán miniszterelnök lett, a kapcsolatuk is kiegyensúlyozottabbá vált, és Kounalakis felismerte, hogy Orbán „tudja, hogyan kell a hatalmat gyakorolni”.⁶⁶ A nagykövet úgy érezte, Orbán számára a magyar szabadság azt jelentette, hogy a külföldről érkező befolyásolási kísérleteket el kell hárítani.⁶⁷ Más alkalommal úgy fogalmazott, hogy a magyar miniszterelnök „nagyon okos és racionális ember, de számomra úgy tűnik, hogy tőlünk eltérő felfogása van a demokráciáról, szabadságról és még a szabadpiacról is”.⁶⁸ De ekkor is hangsúlyozta, hogy a nagy külpolitikai kérdésekben a két ország gyakorlatilag teljesen megegyező véleményen van. Ugyanakkor másutt azt írja, hogy ha „Magyarországot egy nagyon erőskezdő, kiszámíthatatlan és – a mi szempontunkból – kevésbé megbízható vezető igazgat, [...] akkor hogyan számíthatunk arra, hogy Magyarország támogatni fog minket a következő kríziskor?”⁶⁹

A magyar emberek hangulatát és világnézetét illetően Kounalakis a következő megfigyeléseket osztotta meg memoárjában. Úgy látta, hogy

⁶⁵ KOUNALAKIS 2015: 45.

⁶⁶ KOUNALAKIS 2015: 84.

⁶⁷ KOUNALAKIS 2015: 255.

⁶⁸ KOUNALAKIS 2015: 258.

⁶⁹ KOUNALAKIS 2015: 262.

„a pesszimizmus gyakorlatilag kódolva van a magyar történelemben”, és hogy ennek részbeni ellensúlyozására a politikai vezetők egy új nemzeti narratíva megteremtésén munkálkodnak.⁷⁰ Ennek központi eleme Trianon, amely a magyarokat a történelem vesztes pozíciójából az áldozatok szerepébe helyezi.⁷¹ Emellett és ennek megfelelően olyan korábbi személyeket rehabilitáltak és emeltek piedesztálra, akik nemcsak nacionalisták voltak, de sokszor egyértelműen antiszemiták is.⁷² Az antiszemizmus kérdése már a két világháború közötti időszakra vonatkozó írásokban is visszatérő elem volt, így ezen a téren kontinuitás mutatkozik a korabeli és a jelenkori amerikai diplomáciai képviselők észlelései között.

KONKLÚZIÓ

Hogyan érdemes értékelni ezeket az amerikai diplomamemoárokat, és abból milyen konklúziót vonhatunk le? Mindenekelőtt meg kell állapítani, hogy az itt szolgáló mindenkori amerikai követ, illetve nagykövet Washington utasításait hajtja végre, nem rendelkezik nagy mozgástérrel, így elsődleges feladata az amerikai érdekek védelme és a minél jobb kétoldalú kapcsolatok fenntartása. A bemutatott diplomaták – történelmi időszaktól és személyes habitustól függően – eltérően viszonyultak az országhoz, váltak a mindennapok aktív szereplőivé, illetve vélekedtek kritikusan vagy támogatóan az aktuális politikai vezetésről. Három diplomatát leszámítva Magyarország csupán egy hosszabb karrier egyik állomását jelentette, és ennek megfelelően kapott igen rövid szakaszt a megjelent memoárookban. Bár a szerzők fele-fele arányban voltak politikai kinevezettek, illetve karrierdiplomaták, ez a háttérbeli eltérés nem mutatkozott meg a memoárok jellegében, és a kétoldalú kapcsolatok alakítása szempontjából sem okozott érdemi különbségeket. A visszaemlékezések közül számunkra azok a legérdekesebbek, amelyek lényeges információkkal gazdagítják tudásunkat, bepillantást engednek a kulisszák mögé, és mélyebb dimenzióját

⁷⁰ KOUNALAKIS 2015: 103.

⁷¹ KOUNALAKIS 2015: 115.

⁷² KOUNALAKIS 2015: 232.

mutatják a kétoldalú kapcsolatoknak. Ilyen szempontból – keletkezési idejüktől függetlenül – azokat a memoárokat tartjuk igazán hasznosnak, amelyek kitértek két fontos szempontra: a magyar nép jellemzésére és az amerikai diplomaták viszonyára a magyar vezetőkkel. Mindaz, amit Horthyról, Kádárról, Grószról, Hornról vagy Orbánról olvashatunk, mélyíti a kétoldalú kapcsolatokról alkotott képünket.

A legtöbb, itt bemutatott emlékirat közös megfigyelése, hogy Magyarországon a demokrácia vagy ingatag, vagy hiányzik, a társadalom és a politikai kultúra „keleties” jellegű, valamint jelen van az antiszemitizmus; ugyanakkor a szerzők elismerik a gazdag civilizációs örökséget, illetve azt, hogy a magyar alapvetően egy szerethető nép. Célszerű lenne megvizsgálni más, elsősorban nyugati országok ide delegált követeinek és nagyköveteinek memoárjait, valamint az azokban Magyarországról, a magyar társadalomról, illetve a politikai vezetésről rögzített észrevételeket, majd ezeket összevetni az amerikai forrásokkal. Így kaphatnánk teljesebb képet arról, hogy a tengerentúli diplomaták valóban eltérően értékelték-e a hazai viszonyokat, mint európai kollégáik, valamint kiderülne, létezik-e Magyarországnak egy sajátos és kifejezetten amerikai olvasata.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- BANDHOLTZ, Harry Hill (1933): *An Undiplomatic Diary*. New York: Columbia University Press. (BANDHOLTZ, Harry Hill [1993]: *Román megszállás Magyarországon. Napló nem diplomata módra*. Ford. Baktai Erik. Budapest: Magyar Világ; BANDHOLTZ, Harry Hill [2020]: *A Bandholtz-napló. Román megszállás Magyarországon. Harry Hill Bandholtz dandártábornoknak, a magyarországi szövetséges katonai misszió amerikai tagjának feljegyzései 1919–1920 között*. Budapest: Fekete Sas.)
- BLINKEN, Vera – BLINKEN, Donald (2009): *Vera and the Ambassador. Escape and Return*. Albany: State University of New York Press.
- BOGNÁR Szabina – PÉTERFI András (2014): „Nem menthetetlen az a nép, amely így tud nevetni saját problémáin”. Nathaniel P. Davis budapesti naplója (1949–1951). *Modern Magyarország*, 3 (ksz), 270–302.
- BORHI László (2015): *Nagyhatalmi érdekek hálójában. Az Egyesült Államok és Magyarország kapcsolata a második világháborútól a rendszerváltásig*. Budapest: Osiris – MTA BTK TTI.

- DAVIS, Nathaniel P. (1967): *Few Dull Moments. A Foreign Service Career*. Philadelphia: Dunlap Print.
- DEÁK András Miklós (2021): *Mindszenty bíboros az elbeszélt történelemben*. Budapest: L'Harmattan.
- FRANK Tibor szerk. (2002): *Roosevelt követe Budapesten. John F. Montgomery bizalmas politikai beszélgetései 1934–1941*. Budapest: Corvina.
- GLANT Tibor (2018): *A Szent Korona amerikai kalandja és hazatérése*. Debrecen: Debreceni Egyetemi Kiadó.
- GYÁNI Gábor (1997): A napló mint társadalomtörténeti forrás. *Szabolcs-szatmár-beregi levéltári évkönyv*, (12), 25–33.
- HILLENBRAND, Martin J. (1998): *Fragments of Our Time. Memoirs of a Diplomat*. Athens, GA: University of Georgia Press.
- KAISER, Philip M. (1992): *Journeying Far and Wide. A Political and Diplomatic Memoir*. New York: Charles Scribner's Sons.
- KOUNALAKIS, Eleni Tsakopoulos (2015): *Madam Ambassador. Three Years of Diplomacy, Dinner Parties, and Democracy in Budapest*. New York: The New Press.
- MONTGOMERY, John F. (1947): *Hungary: The Unwilling Satellite*. New York: Devin-Adair Company.
- MONTGOMERY, John F. (1993): *Magyarország a vonakodó csatlós*. Budapest: Zrínyi.
- MURÁNYI MANCHESTER, Margaret (2024): *Western Corporations and Covert Operations in the Early Cold War. Re-examining the Vogeler/Sanders Case*. Abingdon: Routledge, Chapman & Hall, Incorporated.
- PALMER, Robie Marcus Hooker (2003): *Breaking the Real Axis of Evil. How to Oust the World's Last Dictators by 2025*. Lanham: Rowman & Littlefield Publishers.
- PETERECZ Zoltán (2011): Herbert C. Pell és Magyarország. Az USA második világháború előtti utolsó követe Magyarországon. *Külvügyi Szemle*, 10(3), 132–148.
- PÓTÓ János (2003): Az emlékeztetés helyei. *Emlékművek és külpolitika*. Budapest: Osiris.
- PRITZ Pál (2017): Napló és történelem. *Múltunk*, 62(1), 4–6.
- PUHAN, Alfred (1990): *The Cardinal in the Chancery and Other Recollections*. New York: Vantage Press.
- RÁNKI György (1984): Mozgástér és kényszerpálya. A Duna-völgyi kis országok a nemzetközi gazdaság és politika rendszerében (1919–1945). In LACZKÓ Miklós (szerk.): *A két világháború között Magyarországról*. Budapest: Kossuth, 11–46.
- ROOSEVELT, Nicholas (2019): *Forradalmi időkben Budapesten és Bécsben. Egy amerikai katonahírszerző-diplomata feljegyzései 1919 első feléből*. Ford. Peterecz Zoltán. Eger: Líceum.
- ROOSEVELT, Nicholas (1953): *A Front Row Seat*. Norman: University of Oklahoma Press.
- SÍPOSNÉ KECSKEMÉTHY Klára (2014): Partnerség a Békéért. In KISS Petra – SZENES Zoltán – ZSOLT Melinda (szerk.): *NATO Partnerség 2014. A szövetségi partnerségi programok múltja, jelene és jövője*. Budapest: Nemzeti Köszolgálati Egyetem, 21–58.